

INVESTIGATIVE PSYCHOLOGY

DAVID CANTER & DONNA YOUNGS (2009):
Offender Profiling and the Analysis of Criminal Action.
John Wiley & Sons, Ltd

MITYÓK Csaba

A könyv tartalma David Canter professzor, a Liverpool-i Egyetem Nyomozati Pszichológia Tanszék vezetőjének közel húsz éves munkásságára épül. A szerzők megfogalmazása szerint a nyomozati pszichológia (investigative psychology) a hatékony nyomozás és a sikeres vádképviselet pszichológiai kérdéseivel foglalkozik. A gyakorlatban a bűncselekménnyel kapcsolatos hatékony információszerzés, értékelés és felhasználás, a nyomozás során a megalapozott taktikai és stratégia döntéshozatal, végül az összegyűjtött bizonyítékok alapján a vád (az ügyész szempontjából) eredményes képviselete a cél. A bűnözéssel kapcsolatos további kérdések is (pl. bűnmegelőzés) és az elkövetők pszichológiai kezelése is ide tartozik, bár erről a jelen kiadásban nem olvashatunk.

A könyv három részben, tizenhat fejezetben tárgyalja a témát. Az első rész a nyomozati pszichológia előzményeit és történetét tekinti át. Az első fejezet írja le és határolja körül a nyomozati pszichológia területét. A nyomozás információk gyűjtését jelenti, az információk alapján a nyomozó dönt, pl. beidézi valakit kihallgatásra, ez az esemény újabb információkat eredményez, ami újabb döntést és cselekvést generál a rendőrség részéről: ez az információs kör. A beszerzett információk hipotézisek (verziók) alapjául szolgálnak, melyeket az újabb információk megerősítenek vagy cáfolnak. És így tovább, amíg egy olyan verzió emelkedik ki, amely logikailag, tudományosan (és törvényesen is) összeköti az információkat és a bizonyítékokat a feltételezett elkövetővel. A második fejezet a profilalkotás kritikai áttekintése – tudományos gyökereit ismertetve röviden említi Szondi Lipótot és a Szondi tesztet – és megkülönböztetése a nyomozati pszichológiától. A harmadik fejezet a nyomozás (az információgyűjtés) „története” Scherlock Holmes-szal és Hasfelmetsző Jack-kel. A negyedik fejezet pedig a nyomozati pszichológia megszületését tárgyalja, ismertetve John Duffy esetét. Ez az eset kapott Angliában először nagy nyilvánosságot az 1980-as években azért is, mert pszichológus által készített „profil” vezette eredményes nyomozásra a rendőrséget. Ezt a pszichológust David Canter-nek hívták.

A második rész általános kriminológiai és elméleti áttekintés. Az ötödik fejezetben megismerkedünk a bűn meghatározásával, a különböző osztályozási rendszerekkel és kriminál-statisztikai mutatókkal. A hatodik fejezet új és érdekes szempontot vet fel a bűnözés

tanulmányozásában: hogyan látják magukat a „résztevők”, milyen szerepet játszott a bűncselekményben az elkövető, az áldozat? Milyen forгатókönyv valósult meg ezzel az eseménnyel az életükben? Áldozatok vagy hősök voltak, kaland volt, kihívás vagy éppen bosszúállás? Eredményesebb a nyomozás és jobban megérthető az elkövető viselkedése, ha felismerjük a bűncselekményben az elkövető „forгатókönyvét”, hogyan illeszkedik az élet-történetükbe az elkövetett bűncselekmény? A hetedik fejezet az elkövetői viselkedésminták keresésének és klasszifikációjának általános elméleti hátterét írja le. Két rablás jogilag „azonos”, de a végrehajtás módjában nagyon különböző lehet. Ha felfedtük és megértettük az elkövető személyes narratíváját, tudjuk, hogyan, mi alapján vonhatunk le további következtetéseket a nyomozást illetően. Pszichológiai szempontok lehetnek a következtetésekhez a (feltételezett) elkövető kognitív képességei, interperszonális viszonyai, szubkulturális, ill. neveltetési körülményei, emocionális jellegzetességei. A nyolcadik fejezet arról szól, hogy hol történik a bűncselekmény, az adott elkövető miért ott követte el tettét. Két fő kérdése a témának a nyomozás szempontjából: milyen távolságra van a bűncselekmény helyszíne az elkövető otthonától, és hogy milyen szempontok alapján választotta ki ezt a helyszínt, milyen mentális térképe alakult ki róla. Ezen mintázatokat felmérve és az elkövetés helyszínét ismerve következtethetünk az elkövető lakhelyének elhelyezkedésére. A tizedik fejezet a nyomozás során beszerzett információk általános jellegzetességeit tárgyalja: hogyan következtethetünk az eseményekkel való kapcsolatára, mennyire megbízható, „igaz” az információ. Bemutatják az ismert kognitív interjút. A tizedik fejezet elsősorban a gyanúsítottak által szolgáltatott információk ellenőrzésének lehetőségeit vázolja fel. A hazugságvizsgálatok mellett ismerteti az Ekman féle IEE és a Reid-féle konfrontáló, beismerés centrikus interjútechnikákat, valamint a hamis beismerő vallomások (false confession) motiváló tényezőit és jellegzetességeit.

Végül a harmadik rész – amiért elolvassuk a könyvet – az alkalmazott (kriminalisztikai) nyomozati pszichológiáról szól: bűncselekményi kategóriák szerint milyen szempontokkal járulhat hozzá a pszichológia az eredményes nyomozáshoz, a személyes narratíva segítségével hogyan tudjuk modellezni elkövetett bűncselekményt, megérteni az elkövetőt. A tizenegyedik fejezettől a tizenötödik fejezetig először a betörők, a rablók és csalók viselkedését, a szexuális elkövetők, a gyilkosok, a szervezett bűnözők, végül a terroristák viselkedését elemzik pszichológiai szempontból, esettanulmányokkal bőven illusztrálva, a nyomozás szempontjából fontos információkra fókuszálva.

Az utolsó fejezet témája nagyobb részt maga a nyomozás mint döntéshozatali folyamat. Végül néhány további lehetőséget ismertet, mint a pszicholingvisztika, vagy olyan alkalmazási területet mutat be, mint az érthetetlen, ismeretlen motivációjú eltűnési, halál, gyakran öngyilkossági esetek pszichológiai boncolása (psychological autopsy).

Összességében elismeréssel kell szólni a szerzők munkájáról. Első olvasásra a bevezető első rész kissé bulvárosnak, erőltetettnek tűnik, nehezen kristályosodik ki, mit is értenek a szerzők nyomozati pszichológia alatt, mivel több ez az elnevezés, mint a már ismert forenzikus vagy kriminálpszichológia. A második rész ugyan szakkönyv, már ismert információkat, elméleteket közöl, viszonylag kevés új információt tartalmaz. Végül a harmadik rész elolvasása után derül ki, hogy mi is az az újdonság, ami köré a könyv épül. Ez pedig a narratív szemlélet alkalmazása a bűnelemzésben, így esetleg a bűnüldözésben. Maga a szemlélet felvetése nem

új, hiszen az első cikket ebben a témában Canter 1994-ben publikálta. De igazi jelentősége csak így, szisztematikusan (a bűncselekményi kategóriákon) végig alkalmazva, tudományos és társadalmi keretbe helyezve látszik.

Más szempontból ugyanakkor a könyv egy angolszász „kriminálpszichológia” könyv. A jellemzően más büntetőjogi rendszer miatt máshová kerülnek a hangsúlyok a nyomozásban és a vádképviselésben, így más pszichológiai összetevők tűnnek fel a kutatóknak a kontinentális és az angolszász jog területén. A jogilag sokkal erőteljesebben keretbe helyezett, többször ellenőrzött (egyres vélemények szerint túlszabályozott) kontinentális jogban legalább háromszor (a nyomozás vizsgálati szaka, az ügyészségi szak és a bíróság) történik bizonyítás, ez a hosszadalmas jogi procedúra kiostál szint minden „emberi” tényezőt az eljárásból.

Végül még egy erénye van a könyvnek. A kriminológiának a bűnelkövetők viselkedésének magyarázatára két forrásból van elmélete, az egyik a szociológiai, a másik a pszichológiai forrás. Az 1900-as években az akkori társadalmi (az 1950-es évektől nálunk pedig politikai) okokból a kriminológiában döntően a szociológiai elméletek terjedtek el. A könyv jelentősen csökkenti a pszichológia „lemaradását” ezen a területen.